

Наталія КОНДЕЛЬ-ПЕРМІНОВА

АРХІТЕКТОР-ХУДОЖНИК ГЕОРГІЙ УРУСОВ: «УСІ МОЇ РОКИ АКТИВНІ»

Творчий шлях Георгія Олександровича Урусова — це багатогранний шлях архітектора, в якому віддзеркалена історія української архітектури другої половини ХХ — початку ХХІ століття: від повоєнного десятиліття відбудови зруйнованих міст та селищ до розбудови незалежної України.

Георгій Урусов народився 27 серпня 1931 року в м. Фергана (Узбекистан). Батько — кадровий військовий, служив у 1-му Туркестанському полку Червоної армії. Мати — дочка есаула, станичного отамана Оренбурзького казачого війська й вихованка петербурзьких Вищих Бестужівських курсів, — попри всі складності кочового життя сім'ї військового в казармених містечках Чарджоу, Терме́з, Шепетівка та ін., з дворічного віку сина сприяла розвитку його художніх здібностей, підтримувала в ньому вільний дух козачого роду Овчинникових. Цей родинний спадок дав змогу Георгію після випробувань евакуації під час Великої Вітчизняної здійснити власний життєвий вибір. Визначатися довелося між мистецьким фахом й архітектурою, проте в подальшому два уподобання з'єдналися в професії архітектора-художника. Вибору майбутньої професії чимало сприяли юнацькі роки, проведені в осередку культурного життя Північнокавказьких мінеральних вод — Кисловодську, овіяному лермонтовською романтикою. У ті роки там працювала талановита трупа місцевого оперно-драматичного театру, існували два естрадні майданчики, дві постійно діючі картинні галереї, де виступали провідні російські співаки, гастролювали трупи Большого театру, МХАТу, куди привозили художні виставки московські, ставропольські, п'ятигорські та місцеві художники. У забудові міста та його курортної зони були сконцентровані справжні архітектурні шедеври романтичного модерну кінця ХІХ — початку ХХ ст. (будинок вокзалу, міського театру, нарзанної галереї, нарзанних ванн, готелів, дачних будинків Шаляпіна, Кшесінської, кн. Ліговської, будинку-музею художника Ярошенка). Таке оточення безумовно сприяло розвитку художніх здібностей юнака та його уподобань до майбут-

*Народний архітектор України
Георгій Олександрович Урусов*

нього шляху у мистецтво. Вибір на користь архітектурного факультету Київського художнього інституту зроблено 1948-го, після закінчення середньої школи у Кисловодську (Ставропольський край, Росія). І починаючи з 1948 р., життя й діяльність Г. Урусова нерозривно пов'язані з Києвом та Україною.

Школа Київського художнього інституту та вчителі (1948–1954 рр.). У становленні архітектора й визначенні його подальшого творчого шляху визначальну роль відіграє школа й вчителі цієї школи. Г. Урусов належить до вихованців провідної української архітектурної школи — Київського художнього інституту [1] — першого повоєнного десятиліття.

Це був складний пострепресивний та повоєнний період в історії вищого мистецького закладу України. Коротка можливість плекання мистецької школи на ґрунті розвитку традицій національної культури [2] на початку 1920-х продемонструвала потенціал національного стилю книжкової графіки (Г. Нарбут), школи монументального живопису М. Бойчука, національного архітектурного стилю (В. Кричевський). Активні роки пошуків та експериментів в українському Баухаузі» щодо підготовки художників для формування гармонійного навколишнього середовища, побуту й виробництва, боротьба різних мистецьких течій, об'єднань, угруповань закінчилися в 1930-х репресіями, що відібрали життя багатьох видатних митців, посиленням ідеологічного пресингу та поверненням до академічних засад освіти з пріоритетом станкових форм. Сумнозвісно відомою постановою ЦК ВКП(б) 1932 р. «Про перебудову літера-

турно-художніх організацій» розмаїття творчих угруповань було замінено системою єдиних творчих союзів. Класична спадщина була визнана взірцем реалістичної архітектури, оскільки найбільш повно відповідала партійно-урядовому трактуванню поняття «соціалістичний реалізм». Проте енергетика М. Бойчука, М. Жука, братів В. та Ф. Кричевських, А. Маневича, О. Мурашка, Г. Нарбута та інших виявилася незнищеною й спрацьовувала у наступні десятиліття. Саме цим пояснюється феномен аури Київського художнього інституту, в якій сформувалося не одне покоління митців та зодчих України.

Вихованці цього вузу другої половини 1940 — початку 1950-х — унікальний сплав молодого завзяття й піднесеної енергетики народу-переможця у Другій світовій. Студенти занурювалися у світ архітектури, долаючи міцні перепони побутових злиднів. Оволодіння ними основами архітектурного фаху відбувалося в період активної й плідної діяльності Академії архітектури УРСР (1945–1963 рр.) [3], на хвилях відродження з руїн Хрещатика, коли О. Власовим, А. Добровольським, В. Єлізаровим та іншими здійснювалися проектні розробки нового вигляду головної вулиці Києва (студенти брали участь у розбиранні хрещатицьких завалів). Студентська практика «холодного літа 1953-го» — на реставрації Мармурового палацу в історичному центрі Ленінграда. Багато фахових прийомів виявилися міцно засвоєними під час навчання: навіть через багато десятиліть Георгій Олександрович може вільно їх відтворити.

Курс, в якому навчався Георгій Олександрович, складався з розмаїття тринадцяти особистостей, серед яких ті, хто щойно закінчив середню школу (Г. Урусов, Р. Метельницький, М. Сенін), й офіцери-фронтовики, що користувалися великою повагою однокурсників. Символічно, що саме 1948 р. в інституті відновлюється графічний факультет (залюбленість у графіку в подальшому випрозорювалася як в архітектурних, так і мистецьких роботах Г. Урусова). Серед тих, хто на початку професійного шляху Г. Урусова відіграв значну роль, — В. Заболотний, Н. Чмутіна, О. Малишенко (останній читав в інституті курс історії архітектури та містобудування), а також І. Красний, аквареліст, В. Лєнтович, відомий інженер, який цікаво й захоплююче викладав геодезію.

Кульмінаційний момент студентського навчання — виконання дипломної роботи у майстерні В. Заболотного. Засадничі положення президента Академії архітектури («архітектура — це мистецтво, від конструкції до елементів екстер'єру й інтер'єру») реалізовувалися й у роботах вихованців його майстерні. Дипломна робота Г. Урусова «Ворошиловградська обласна сільськогосподарська виставка», що отримала оцінку «відмінно», крім розпланувальної частини, містила й проект головного павільйону в усіх архітектурних деталях з елементами українського модерну. Консультантом молодого архітектора була шанована всіма Н. Чмутіна.

По закінченні інституту молодого випускника запросив до роботи в першій архітектурно-планувальній майстерні (АПМ-1) Інституту ДІПРОМІСТО (головного містобудівного інституту Української РСР) О. Малишенко. У подальшому майже тридцять (1954–1982) років життя й творчості Георгія Олександровича були пов'язані з Державним інститутом проектування міст ДІПРОМІСТО (Київ), де він пройшов шлях архітектора, старшого архітектора, керівника проектної групи, головного архітектора проектів, керівника архітектурно-розпланувальної майстерні й головного архітектора інституту. Першою роботою для Г. Урусова стала участь у проектуванні Музично-драматичного театру в Полтаві.

Роки професійного становлення (1954–1963 рр.). ДІПРОМІСТО початку 1950-х виконував широкий спектр завдань по відродженню зруйнованих міст України — від розпланувальних робіт до розробки індивідуальних рішень громадських, житлових об'єктів, які з часом набували статусу типових. У містах України не вистачало кваліфікованих фахівців, тому багато відповідальних замовлень виконувалося у Києві. Завдяки творчому потенціалу фахівців в інституті було розроблено низку унікальних проектних рішень, серед яких — комплекс Виставки досягнень народного господарства (ВДНГ) у Києві. Проекти театрів, готелів, житлових будинків, шкіл, дитячих садочків спочатку виконувалися за індивідуальними замовленнями, далі застосовувалися повторно і, таким чином, поступово набували статусу типових й поширювалися в інших містах України.

Музично-драматичний театр для Полтави розроблявся як індивідуальний проект на засадах методу т. зв. соціалістичного реалізму. Пізніше цей проект як «проект повторного використання» було застосовано при зведенні театрів у Маріуполі, Рівному, Херсоні, Миколаєві. У 1954–1955 рр. молодий архітектор Г. Урусов став співавтором проектів інтер'єру театру в колективі з архітекторами О. Малишенком та О. Криловою. Крім розробки елементів інтер'єру (підлоги вестибюлю, плафони, розгортки стін), Г. Урусов опрацьовував ескізи, шаблони, робочі кресленики, здійснював авторський нагляд у Полтаві. Під час роботи над проектом театру він мав змогу досконало вивчити функції та технології театру. Далі, відповідно, довелося виготовляти робочі кресленики для театрів у Рівному та Маріуполі. Одночасно з цим у складі АПМ-1 молодий архітектор брав участь у розробці проекта детального розпланування центру міста Станіслав (1955 р., тепер — Івано-Франківськ).

Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 4 листопада 1955 р. «Про усунення надмірностей у проектуванні та будівництві» різко змінила напрям розвитку архітектури. Історичний XX з'їзд КПРС (лютий 1956 р.), на якому офіційно було проголошено про подолання наслідків культу особи, ознамену-

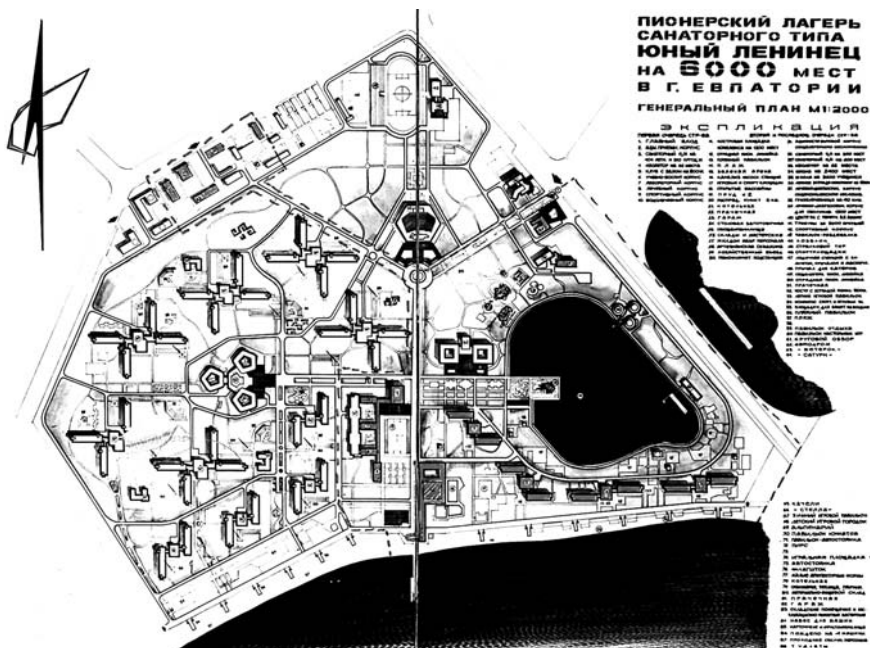
вав розгортання десятиліття Хрущова (1953–1964 рр.). «Хрущовська відлига» в архітектурі відзначена реабілітацією конструктивізму, поверненням до засад соціалістичної архітектури 1920-х, бетонно-скляними формами архітектури. Це десятиліття — погляд на Захід, змагання ідеологій, намагання «наздогнати й перегнати Америку». — «Хрущовська відлига підірвала культурну самоізоляцію країни. Знову прорубувалися вікна в Європу й у бік інших континентів. Серед нових вражень приваблювало те, що відповідало установкам на економічність й аскетичність форми — насамперед, розумовий функціоналізм ФРН початку п'ятидесятих, шведський і фінський регіоналізм, скляні призми Л. Міс ван дер Роє (справжню складність яких не було сприйнято). У цих враженнях приваблювала не тільки художня свідомість простоти, але й принцип організації простору, що переборює розмежування частин, розкривається зовні. Досвід створення таких просторових систем надавало особливу актуальність нове відношення до простору, що встановилося з настанням космічної ери, коли ставала відчутною просторова безперервність світу. Її не без наївності намагалися перенести у простір інтер'єрів міських кварталів з вільним розплануванням. Всупереч усьому, народжувалася нова естетика архітектури, нова об'єктивність» [4].

«Залізні лаштунки» для молодих архітекторів України 1950-х не були суттєвою перепоною для отримання інформації про архітектурні події у світі. Насичена декоративність повоєнного Хрещатика за взірцем ними вже не сприймалася, більш потужними були намагання творити нову архітектуру в контексті сучасних світових тенденцій, реалізовувати власний творчий потенціал.

Н. К.-П.: Вы учились на классике, по окончании института практически сразу попали в волну «борьбы с излишествами». Как вы это восприняли?

Г. У.: Борьба с излишествами началась позже, где-то в 1956-м. Мы себе спокойно работали по театрам в классических формах, но уже пробивалось и иное. Только сделали Хрещатик, как начались раздаваться голоса, дескать, все устарело, критика была страшная. И мы, студенты, смеялись над кружочками на плитках, над цветочками, потому что нам надо было на Запад посмотреть. Нам все было очень интересно.

Г. Урусов рішуче увійшов у новий етап історії вітчизняної архітектури, й відразу опинився в епіцентрі проектування нового типу будівель. 1956 року ним було виконано проект Інституту фізичної культури у Києві. У складі авторського колективу відділу типового проектування у 1956–1961 рр. Г. Урусов брав участь у розробці типових проектів житлових будинків серії 1-437; 1-438 для будівництва у звичайних умовах й на осідаючих ґрунтах; у прив'язці типових проектів житлових будинків для м. Часів-Яр Донецької обл. 1958 року став ав-

Піонерський табір у Євпаторії. Генплан. 1975.
Архітектори Г. Урусов, А. Ржондковський

тором-архітектором «Альбому типових рішень вбудованих приміщень побутового обслуговування для типових проектів серії 1-437 та 1-438». У 1962–1963 рр. спільно з архітектором В. Павленком було розроблено типовий проект бібліотеки на 1 млн томів (проектне завдання й робочі кресленики).

Початок творчої діяльності Г. Урусова виявився вельми продуктивним. За дев'ять років виконано широкий спектр архітектурних завдань: розпланування міст, проектування театрів, бібліотек, типового житла. У цей період розпочалася й його активна конкурсна діяльність. У складі авторського колективу під керівництвом І. Мезенцева Георгій Олександрович брав участь у виконанні конкурсного проекту розпланування і забудови південно-західного житлового району для Москви (1961 р.), конкурсного проекту розпланування і забудови Лівобережного району у Києві (1962 р.).

Проектування лікувально-оздоровчих комплексів (1963–1976 рр.). Сумнозвісним наслідком боротьби «з надмірностями в архітектурі» виявилася ліквідація Академії будівництва та архітектури СРСР та УРСР (1963). Інститути Академії були цеглинами у процесі докорінної реорганізації системи проект-

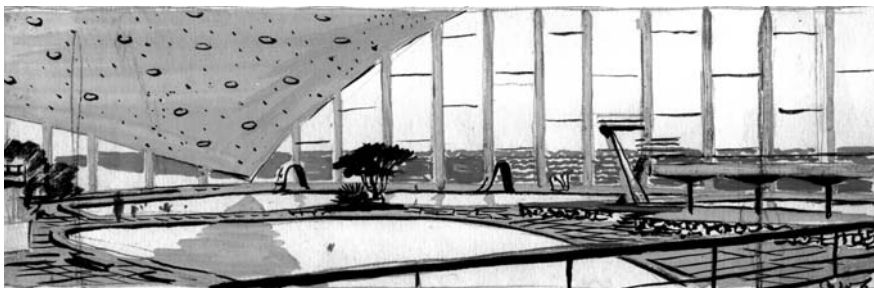

Водолікарня з плавальними басейнами та зимовим пляжем. 1982.

Архітектори Г. Урусов, В. Федоров, інженер О. Рувінський

но-будівної справи в країні. 1963 року відділ типового проектування ДІПРО-МІСТО було переведено у новостворений Київський зональний науково-дослідний і проектний інститут (КиївЗНДІЕП). Саме 1963 р., завдяки зусиллям архітектора К. Джанашія, ДІПРОМІСТО отримав велике замовлення на проектування дитячого оздоровчого комплексу. Творчим тандемом Джанашія–Урусов із співробітників відділу типового проектування й була організована нова майстерня з проектування санаторно-курортних об'єктів. Так в житті Георгія Олександровича розпочався вагомий етап проектування й будівництва закладів здоров'я.

Новоствореному колективу належало вирішити складне завдання проектування дитячих оздоровчих закладів. Суть справи полягала в тому, що існуючі на той час дитячі табори експлуатувалися лише у літній період, що обумовлювало певні технологічні проблеми. У зв'язку з цим було прийнято рішення щодо розробки основних положень, технічного завдання та здійснення комплексного проектування Піонерського табору санаторного типу у Євпаторії. Завдання полягало в тому, щоб запроєктувати дитячий комплекс, який влітку функціонував як піонерський табір, а в інші місяці приймав дітей на лікування та навчання. Варто підкреслити, що роботи розпочалися за відсутності норма-

Зимовий пляж (аквапарк). Ескіз інтер'єру. 1964. Архітектор Г. Урусов

тивів на об'єкти такого типу. Тому паралельно з ескізуванням авторський колектив брав участь у розробці й відпрацюванні тимчасової інструкції з проектування піонерських таборів санаторного типу, яку було введено в дію Держбудом СРСР 1970 року.

При створенні дитячої здравниці на 6000 місць на 129 га території на захід від Євпаторії було реалізовано економічну систему трищаблевого обслуговування, яка застосовувалася при проектуванні житлових мікрорайонів. Перший щабель обслуговування — спальні корпуси, другий — їдальня, лікувальні блоки (по одному на декілька корпусів), третій — клуб (на групу санаторіїв). Перша черга будівництва на 1200 місць цілорічного перебування й 2000 місць — літнього, складалася з групи спальних корпусів, розташованих навколо озера, та низки корпусів. Навчально-виховний, лікувальний, лабораторний, спортивний, клубний (з залом на 800 місць) корпуси, що розміщувалися вздовж головної композиційної вісі, орієнтованої на море, створювали центральне ядро, призначене для обслуговування всього дитячого комплексу. На першій стадії відразу було запроєктовано й зведено водолікувальний комплекс з водолікарнею, трьома плавальними басейнами (25 × 13, 12 × 12, 12 × 12 м) під сферичним покриттям (42 × 42 м у плані) та відкритими басейнами загальною площею 1400 м² (із розрахунку на обслуговування 6000 дітей).

Н. К.-П.: В советское время, при плановом хозяйстве, почему получались долгострои, если деньги надо было освоить в срок?

Г. У.: Вопрос непостоянный. В Евпатории не было своего домостроительного комбината, и его строительство было заложено в смету пионерского лагеря. А что получилось? Да, построили комбинат, начали выпускать каркасно-панельную серию общественных зданий. Но параллельно создали при этом комбинате и поток жилых домов. И город стал на себя тянуть свои планы, так и получился долгострой с евпаторийским пионерским лагерем. Ежегодно из 17 млн. руб первой очереди осваивался только 1 млн.

Євпаторійська мадонна. Художник Г. Урусов

Робота над піонерським табором відбувалася під впливом першого особистого враження від Євпаторії, від великого горя і самовідданості матерів, які намагалися поставити на ноги хворих дітей. Це враження художник Г. Урусов висловив у роботі «Євпаторійська мадонна».

Г. У.: Это первое впечатление от Евпатории. В нашем обществе не принято было говорить о печальных сторонах жизни. А когда я туда приехал и увидел больных детей и их матерей, которые стараются вылечить своих несчастных, покалеченных полиомелитом детей, сохранить им жизнь... В настоящем искусстве все связано как-то, понимаете. Я проникся этой работой и отдал ей семнадцать лет.

Впродовж 1963–1976 рр. лікувальні заклади стали провідною темою діяльності Г. Урусова. У 1967–1976 рр. він був творчим керівником, начальником майстерні санаторно-курортного проектування. У майстерні, до складу якої входили різні технологічні групи, відразу проектувалося й будувалося в рік до двадцяти об'єктів у різних містах. Серед виконаних робіт, в яких архітектор Г. Урусов був автором, головним архітектором чи керівником авторського колективу: санаторії «Україна» (1965–1970 рр.) та «Казахстан» (1967–1973 рр.) в Єсентуках; реконструкція та розширення Санаторію ім. С. М. Кірова у Ялті (1969–1972 рр.); санаторний комплекс на 500 місць, грязелікарня, бует (1967–

*Санаторій «Лісова поляна», Пуща Водиця. 1975.
Архітектори Г. Урусов, І. Грінблат, Д. Рудоміно-Дусятська,
інженер В. Латушкін, художник-монументаліст О. Рапай*

1979 рр.) у Миргороді; Будинок відпочинку «Гантіаді» (1965–1970 рр.) у смт Гантіаді; розвиток та реконструкція Санаторію ім. М. О. Семашка (1969–1975 рр.) у Кисловодську. А також — генеральні плани розвитку та реконструкції санаторних закладів (1968–1970 рр.), що були прийняті за основу подальшого проектування окремих об'єктів: санаторії «Україна» в Гаграх, «Дніпро» в Ялті, «Ім. В. Чкалова» в Одесі, «Зміна» в Євпаторії, «Мармуровий палац» у Трускавці, «Перемога» на 17 кілометрі Житомирського шосе, «Лісова поляна» у районі Пуща-Водиця у Києві.

Активізація санаторно-курортного будівництва у 1960–1970-х обумовлювалася значною кількістю замовлень від профспілок, Міністерства охорони здоров'я, Ради Міністрів УРСР. Майстерня, очолювана Г. Урусовим, мала власний стиль роботи, що ґрунтувався на нових підходах до вирішення архітектурно-розпланувальних завдань. Нова архітектура, що створювалася з застосуванням уніфікованих елементів і типових конструкцій, повинна була стати ближчою до людини, раціональною, більш економічною. Домінування великопанельних конструкцій (при жорсткій економії природних матеріалів) архітектори намагалися урівноважити гармонійними пропорціями будівель, побудовою виразних композицій з рівновеликих об'ємів, опорядженням фасадів, синтезом мистецтв в екстер'єрі й інтер'єрі. В кожному об'єкті відчувається авторське бажання створити індивідуальний образ громадського комплексу. Так, санаторій «Україна» на 296 місць у Єсентуках вирішено у вигляді комплексу павільйонного типу, що складався з головного п'ятиповерхового корпусу (з од-

Санаторний комплекс «Україна». 1972.

Архітектор Г. Урусов, інженери В. Латушкін, Г. Саталкіна

Санаторій «Казахстан». 1976. Лікувально-плавальний басейн.

Архітектори Г. Урусов, В. Федоров, інженер А. Масловський

носторонньою південно-східною орієнтацією всіх палат у бік гори Машук), плавального басейну, будівлі клубу-їдальні.

Після санаторію «Україна» надійшло замовлення з побажанням відтворити наявний комплекс у санаторії «Казахстан» (на 250 місць) також у Єсентуках. Архітектор Г. Урусов пішов всупереч, кинув виклик засиллю чарунковому диктату домобудівного конвейєра й іншим обмеженням з метою створити архітектурний твір, дружній до людини, яка в ньому перебуватиме й лікуватиметься.

Г. У.: Рядом с «Украиной» в Ессентуках казахи получили возможность построить свой санаторий. И они меня заставляли сделать точно такой же, как «Украина». Я говорю: «Ребята, это же индивидуальный проект, надо же, чтобы он хоть чем-то отличался!» И как мне ставит свою подпись архитектора, художника, окончившего мастерскую В. Заболотного, под двумя абсолютно одинаковыми санаториями? Хотя конструкции одинаковы, потому что крестовый каркас, сеймика, — это серьезные сооружения. Пришлось ввести разные рисунки разрезки панелей, искать другую форму для бассейна. В «Украине» бассейн прямоугольный (25 × 12 м), а в «Казахстане» — круглый (диаметр 30 м), напоминает чашу-пиалушку, накрытую такой же чашей и на «ножку» диаметром 10 м поставленную. И по 10 м консоли, серьезное сооружение, как грибок стоит. А внизу, под ним, бассейн, где отражается вся эта пластика. Я всегда искал что-то интересное, какую-то изюминку в каждом объекте. Мне было интересно ее реализовать.

«Родзинку» кожної роботи Г. Урусов опрацюював, йдучи від функції, завдань, особливостей місця. На таких засадах була здійснена реконструкція Санаторію ім. Семашка у Кисловодську (1969–1975 рр.), де пройшла його юність.

*Санаторій ім. М. О. Семашка. Головний корпус. 1974.
Архітектори Г. Урусов, І. Грінблат, С. Грінберг, А. Волошенюк,
інженер В. Латушкін, художник-монументаліст Г. Корінь
Басейн. 1976. Архітектори Г. Урусов, І. Грінблат, С. Грінберг, А. Волошенюк,
А. Ресенчук, інженери В. Латушкін, О. Білкіна*

Санаторій було збудовано в центрі міста у 1930-х, поруч з залізничним вокзалом. В результаті залучення прилеглої території було збудовано спальний корпус, клуб, лікувальне відділення, плавальний басейн, здійснено благоустрій території. Дачу Ф. Шаляпіна, що знаходилася на території санаторію, реконструйовано й передано місту як Будинок-музей Шаляпіна.

Головний архітектор Інституту ДІПРОМІСТО (1976–1982 рр.). Робота на посаді головного архітектора, заступника директора інституту ДІПРОМІСТО — наступна сторінка творчої біографії Г. Урусова. За умов планового соціалістичного господарства кожна область мала власні плани будівництва на п'ятирічку, відповідно до цього й була побудована система проектних організацій. Як головний містобудівний інститут УРСР інститут мав вісім регіональних філій (Івано-Франківську, Львівську, Волинську, Рівненську, Миколаївську, Херсонську, Одеську, Севастопольську /КримНДІпроект/). Філії виконували завдання прив'язки житлових будинків, проектування об'єктів соціально-культурного побуту. Другий напрям діяльності (проте не всіх філій) — проектування генеральних планів сіл, селищ міського типу і малих міст. ДІПРОМІСТО також виконував важливу роль школи містобудування як для фахівців, так і для працівників місцевих органів управління.

Коло завдань головного архітектора інституту було широким. Г. Урусов, одночасно з керівництвом проектними роботами в майстерні (ГАП), проводив містобудівні наради, виїздив до філій, де обговорювалися проблеми та приймалися рішення щодо конкретних містобудівних ситуацій. Всі роботи, виконані в інституті, розглядалися й затверджувалися на містобудівній раді.

Н. К.-П.: Какие полномочия вы имели как главный архитектор? Если, к примеру, вы были не согласны с концепцией, заложенной в генплане какого-то города, могли ли остановить работу, изменить концепцию?

Г. У.: У нас конфликтных ситуаций как таковых обычно не возникало, потому что школа Гипрограда одна. Бывали спорные моменты, например, в Черкассах решили не только в районе Мытницы земли намыть, еще и пойти дальше, прихватить у Черкасского моря пару островов и выйти на другой берег через греблю. И точно также и в Чернигове: давайте выйдем на другой берег Десны. И прорабатывались такие варианты, хотя это не экономично. Конечно, у меня, как главного архитектора, было свое мнение: нечего Чернигову выходить на левый берег. Но я не мог единолично принять такое решение, потому что если я веду градостроительный совет (где спорный вопрос решается голосованием), и у меня мнение одно, а у членов совета — другое, то что я должен сделать? Я должен принять общее решение, то есть — учитывая мнение большинства.

В цей період під керівництвом Г. Урусова, на замовлення Ради Міністрів УРСР була здійснена реконструкція комплексу службових будинків постійного представництва України в Москві по вулиці Станіславського, 18 (1977–1979 рр.). Реконструкція особняка графині Прасковії Уварової була виконана зі збереженням автентичності екстер'єру й інтер'єру. Нову будівлю з залом для прийомів гармонійно введено в історичне середовище. Треба віддати належне професіоналізму й щирості Георгія Олександровича, який в наш час, аналізуючи цей період свого творчого життя, прийшов до несподіваного висновку.

Г. У.: Я понял, что главный архитектор не очень-то и нужен в проектных институтах. Какова его роль? Роль главного архитектора — в обеспечении высокого качества работ, выдаваемых проектным институтом с точки зрения градостроительных, архитектурных, функциональных аспектов. Он, скорее всего, должен быть наставником, должен воспитывать в своих подчиненных и младших коллегах вкус, не разрешать выпускать халтуру, учить, проводит с ними лекции, беседы, учения. Если в Гипрограде было 876 человек, а во всей системе — 3200 чел., то о каком едином творческом руководстве может идти речь? Ведь каждый ГАП находит свое решение вопроса. Это слишком размытое понятие: главный архитектор системы. Даже если написать должностные обязанности, то они будут краткими: рассмотрение каких-то важных объектов на градостроительном совете (предварительное рассмотрение, концепция, рекомендации для дальнейшей разработки). И, в принципе, все. И это коллективный орган, коллективное мнение. А так, чтобы ходить от стола к столу среди мастерских и поправлять — рекомендовать... В небольших проектных организациях, где один главный архитектор, который ру-

ководит творческим процессом, предлагает эскизы для дальнейшей разработки, такое может быть. А в крупных институтах достаточно сильных архитекторов, да и молодых, которые тоже хотят самостоятельно проектировать.

Вот я и ходил тогда по мастерским, встречался с коллективами, смотрел, что они делают, консультировал, ездил по филиалам, рассказывал про новейшие достижения в архитектуре. Надо же было, чтобы люди все-таки думали. К примеру, об известном разделении сельских населенных пунктов на перспективные и неперспективные с мощной тенденцией отселения людей в центральные усадьбы. В одних условиях это могло быть осуществлено, поскольку жизнь сама подсказывала, что там почта, телеграф, школа, да и зимой не надо ездить далеко детям на учебу. Но возьмем Карпаты. Наши коллеги из Ивано-Франковской области плакали горькими слезами, когда проектировали. Не хотели гуцулы, которые жили в горах, никуда переселяться. Они привыкли к своим местам, горам и готовы возить своих детей, только не переезжать на центральную усадьбу. Да не надо им это. Вот так, к сожалению, проектировали за бюджетные средства совершенно мертвые генеральные планы сел и поселков городского типа.

Н. К.-П.: Мертвые — потому что оставались нереализованными?

Г. У.: Мертвые — потому что их нельзя было реализовать. Жизнь, как ни крути, брала свое. Народ не шел, и все. А тогда уже не расстреливали за то, что не соглашался человек на переселение. Не желал, и все. Поэтому роль главного архитектора очень сложная, надо быть, видимо, прирожденным педагогом. Для меня лично это была большая школа, потому что я много чего узнал. Я узнал, например, что нельзя закладывать в проекте детальной планировки Ирпеня большой микрорайон. Ведь у города совсем иной масштаб, это маленький город, не надо его уродовать. Не надо было в нем насаждать пятиэтажные здания, не надо было туда вводить микрорайонную систему, а ведь доходило до абсурда. Можно было выделять место (свободное) для одного-двух трех-четырёхэтажных кварталов, но ни в коем случае не заниматься сносом. Надо было разрешать людям строиться, ремонтировать свои дома, обеспечить там канализацию, водопровод, современные инженерные сети. Многие люди сами могли решить свои жилищные проблемы.

Я считаю, что микрорайонная система, которая внедрялась по всему Советскому Союзу, нанесла не меньший вред для городов, малых особенно, чем типовой жилой дом для всех от Кушки до Мурманска, от Петропавловска-Камчатского и до Львова. Уничтожалась историческая ткань городов. Не было у нас большого выбора для составления разнообразных композиционных схем. Только позже мы начали проектировать замкнутые дворики, избежать колоссальных профанств.

Професійна школа ДІПРОМІСТО виявилася вельми результативною для Г. Урусова, оскільки дала змогу пройти майже через всі щаблі фахової роботи, і на кожному з них нарощувався професіоналізм, формувалася власний досвід. Георгій Олександрович власноруч може вільно накреслити схеми генпланів більшості міст України. Тому закономірним став наступний щабель — рівень управлінської роботи, котрий завжди потребує управлінців-професіоналів, які добре розуміються на фахових процесах, вміють ними керувати й брати в них участь, знають теоретичні засади містобудування й те, що потрібно Україні, кожному конкретному місту.

Загальнодержавний рівень діяльності (з 1982 р.). На посаду заступника начальника Управління планування і забудови населених пунктів та архітектури Державного комітету у справах будівництва УРСР (Держбуд, тепер — Мінрегіонбуд України) Георгія Олександровича було запрошено 1982 р., де він брав активну організаційну й безпосередньо фахову участь у розробці, затвердженні та реалізації генеральних планів та інших містобудівних проектів населених пунктів України.

Чим займався на той час Держбуд? По-перше, організацією проектних робіт, оскільки був замовником, розпорядником коштів державного бюджету стосовно проектування й будівництва по всій Україні. Держава передавала Держбуду «великий гаманець», вміст якого управлінці, добре обізнані з ситуацією на місцях, розподіляли по різних містах. Замовниками виступали місцеві органи архітектури (котрі через Держбуд отримували кошти й мали звітуватися про їх освоєння). Всі інститути, в яких розроблялися генеральні плани міст, мали подавати їх до Держбуду на розгляд та затвердження. Таким чином, постійно здійснювався моніторинг проектних розробок, стану забудови, інженерних мереж, ставлення до пам'яток архітектури тощо. Обов'язково при кожному генплані розроблявся історико-архітектурний опорний план.

По-друге, Держбуд, з ініціативи Ю. Пісковського, котрий на той час був начальником Управління Держбуду, спільно з НДІ містобудування, започаткував практику перевірки реалізації генпланів на місцях. Ця практика мала вигляд консультативно-контрольних заходів для місцевих органів, з виїздом у конкретне місто розробників генплану, управлінців з Держбуду (з залученням фахівців різних інституцій, інших областей). Підсумком була доповідь головного архітектора області та співповідь Г. Урусова на колегії Держбуду. Це була досить активна практика до 1991 р., до проголошення незалежності України.

З перших кроків розбудови незалежної держави, коли ми отримали країну з невизначеними умовами щодо регулювання міської забудови, Георгій Олександрович став активним учасником створення української законодавчої нормативно-методичної бази містобудівної та архітектурної діяльності, у т. ч.

*Нагрудний знак та мініатора до почесного звання
«Лауреат Державної премії України
в галузі архітектури». 2005. Художник Г. Урусов*

проекту Закону України «Про архітектурну діяльність» (1996–1999 рр.), Державних будівельних норм (ДБН-360-92): Планування і забудова міських і сільських поселень (1990–1992 рр.) [5]; «Положення про ескізний архітектурний проект» (1991 р.), «Положення про експертизу проектно-планувальної документації» (1992 р.), «Положення про проведення архітектурних і містобудівних конкурсів» (1999 р.) [6], збірника «Містобудування. Законодавчі акти» (1999 р.). Серед колег Г. Урусова, що працювали над цими важлими історичними документами, слід назвати Т. Нечаєву, Л. Тузову, Т. Друцьку, Ю. Худякова, О. Вашкулата, А. Економова, В. Присяжнюка, В. Макухіна.

Професійне архітектурне товариство має завдячувати Георгію Олександровичу Урусову за наявність дуже важливої інституції — Державної премії України в галузі архітектури. Це була подвижницька праця, розпочата на громадських засадах. Завдяки кропіткій повсякденній праці разом з самовідданою помічницею Т. Друцькою, за підтримки широкого кола однодумців, Г. Урусову вдалося сформувати дієвий Комітет, що активно працює впродовж багатьох років. Це був складний шлях формування системи преміювання архітекторів на державному рівні: у складі республіканських премій (1968 р.), державних премій союзних республік [7] до окремої Державної премії України в галузі архітектури — найвищої форми заохочення фахівців за видатні особисті творчі внески у розвиток українського зодчества та містобудування, найвищої відзнаки України для власне архітектора або архітектурознавця [8]. Остаточне становлення Комітету із Державної премії України в галузі архітектури як спеціального органу, підпорядкованого Президентові України, відбулося 2002 ро-

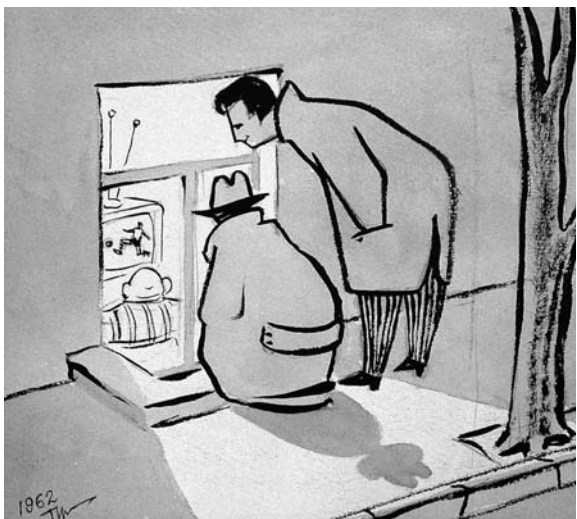

*Пам'ятник С. Ковняку
на Байковому цвинтарі.
Київ. 1969. Скульптор
Ф. Коцюбинський,
архітектор Г. Урусов*

ку. Головою Комітету на цей час є Ігор Шпара, заступником голови та керівником апарату — Костянтин Гладиш.

Навіть у цей напружений організаційний період архітектор-художник Г. Урусов знайшов час для натхненного опрацювання диплома, нагрудного знака лауреата з витонченою мініатюрою. Саме ці вишукані свідоцтва, виконані за ескізами Г. Урусова, щорічно вручаються Президентом під час церемонії нагородження лауреатів.

Творчі іпостасі. Далеко не кожна робота приносить архітектору задоволення, адже багато існує чинників-перешкод, що заважають максимально реалізувати проектний задум. Проте у зодчого завжди є необмежені можливості в особистій творчості, якими сповна й користується архітектор-художник Георгій Урусов. Участь в архітектурних конкурсах — широке поле для реалізації власного потенціалу, тому Георгій Олександрович з завзяттям занурювався у хвилі творчих змагань. Серед перших його конкурсів — загальносоюзний на кращий проект монументу на честь Вітчизняної війни 1812 р. на Кутузовському просп. в Москві (1964 р., у співавторстві з архітекторами К. Джанашія, І. Грінблат, скульпором Ф. Коцюбинським і О. Кузнецовим). Далі були конкурси на кращі проекти монументів пам'яті жертв війни у Дарниці (1966 р., у співавт. з архіт. К. Джанашія та скульп. І. Гончаром); у Бабиному Яру (1966 р., у співавт. з архіт. К. Джанашія та скульп. Ф. Коцюбинським); участь у I і II турах конкурсу на пам'ятник Лесі Українки у Києві (1969 р., заохочувальна премія); Міжнародний конкурс на проект-ідею нового міста «Анти-Чорнобиль 'XXI» (1993 р., у складі авторського колективу під керівництвом архіт. М. Дьоміна); конкурс на проект будівлі архітектурного факультету КІБІ у Києві (1980 р., у співавторстві з архіт. Ю. Худяковим, II премія); відкритий конкурс на проект пам'ятника

Графічні й скульптурно-декоративні твори художника Г. Урусова

М. Грушевському у Києві (1995 р., II премія). Г. Урусов є автором архітектурної частини до пам'яників С. Ковпаку (1969 р., Байковий цвинтар), Ю. Коцюбинському (1970 р.), В. Примакову (1972 р.) у Чернігові та ін.

Залюбленість у графіку супроводжує Г. Урусова впродовж всього життя. Серед несподіваних для такого поважного архітектора робіт — ілюстрації до дитячих книжок «Гава-роззява» та ін., ескізи до байок А. Глібова, численні акварелі та графічні роботи, дружні шаржі на колег. Особливу увагу було надано й скульптурі, з її необмеженими пластичними можливостями. В результаті створено серію малих архітектурних форм та робіт інтер'єрної декоративної пластики.

Графічні й скульптурно-декоративні твори художника Г. Урусова

Г. Урусов — член Національної спілки архітекторів України (з 1957); заступник Голови правління (1965–1970 рр.), член Президентської Ради НСАУ (з 1996), почесний член Української академії архітектури, народний архітектор України (1999). Нагороджений орденом «Дружба народів» (1981) та Почесною грамотою Кабміну України (2006).

Георгій Олександрович має значний особистий доробок на сцені архітектури, на якій йому пощастило «зіграти» розмаїття ролей: від рядового архітектора до головного архітектора проектів, керівника майстерні, інституту й державного управлінця, реалізуватися на проектних полях містобудування, громадського та житлового будівництва, монументального мистецтва, живопису та графіки. І все це — завдяки творчій активності, що й становить зміст його життя.

Г. У.: Грань, где кончается творческая часть и начинается техническая, провести трудно. Я попал в сложный период, когда многие говорили: вот, не дают работать, строитель ограничивает, жесткий контроль и прочее. Понимаете, здесь много зависит от личных качеств человека, от его умения работать с заказчиком, с людьми, умения убедить в своей правоте.

Архитектура это, прежде всего профессия, которая требует определенных знаний, умений и понимания, для чего именно ты проектируешь. Во-вторых, для меня архитектура — это искусство. Я считаю, что это изобразительное искусство, потому что архитектура обязательно несет в себе образ. Образ всегда отражает эпоху, человеческие мысли, чаяния, желания, усилия, духовный мир и т. д. Архитектура — часть культуры. В то же время — это и отражение быта и, в некоторой степени и моды (в плохом понимании). Самые уважаемые мною — скульптура и архитектура, вечные виды искусства. Я горжусь своей креативной профессией. Горжусь своими работами, которые, будто бережно вытестованные дети, разошлись по миру, чтобы долгие годы на совесть служить людям.

1. З 2000 р. — Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.
2. Найбільш драматичний період мистецької школи охоплює шлях від Української академії мистецтва (1917 р.), через її реорганізацію в Інститут пластичних мистецтв (1922 р.), котрий у 1924 р. було об'єднано з Українським архітектурним інститутом (1918 р.) у Київський художній інститут.
3. У 1956–1963 рр. — Академія будівництва та архітектури УРСР.
4. *Иконников А. В.* Советская архитектура — реальность и утопии // *Образы истории отечественной архитектуры Новейшего времени.* — М., 1996. — С. 194.
5. Замість радянських «Строительных норм и правил» (СНИП). У першому українському ДБН приватному житловому фонду було приділено окремий розділ й обґрунтовано право існування приватної забудови у містах, що суттєво обмежувалося за радянської доби.
6. «Положення про проведення архітектурних і містобудівних конкурсів» не існувало в Радянському Союзі, тому Україні довелося їх розробляти на засадах міжнародних правил й затверджувати постановою Кабінету Міністрів.
7. Наприклад, у складі Державної премії Української РСР імені Т. Г. Шевченка в галузі літератури, мистецтва й архітектури впродовж двадцяти років (1968–1988 рр.).
8. Більш детально з історією становлення Державної премії України в галузі архітектури можна ознайомитися: *Документи з історії заснування та присудження державних премій за визначні архітектурні твори в Україні, 1941–2001 роки / Упоряд. Г. О. Урусов, Т. Г. Друцька.* — К., 2002; *Архітектура України у державних преміях: 1941–2007 / За заг. ред. М. М. Дьоміна, Н. М. Кондель-Пермінової, А. О. Пучкова.* — К., 2008.